

63.3(4укр-Ухте) 4
сч1

БОЛОХІВСЬКЕ

1150

1257

КНЯЗІВСТВО

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ 2004

Голоховское княжество
(1150-1257)

Князь Болоховский, по мнению Карамзина (Ист. Р. Рос. 1842. III 163, принадлежал к виро-
дному ^{к роду} ~~из~~ ^к племени Олговичей - и потому удерживал
своей манерою выговоривши Млавовским и Ко-
мноским отъ Брелта къ югу. Значитъ ^{весьма вероятно} Боло-
хов ^{или} виро-дному выговору отъ князей левыми
или юго отъ Брелта. Да, впрочем, и впрочем
такой историк не вполне уверен в выше при-
веденных предположениях, потому что во дру-
гом месте он замечает, что Болохов на-
ходился в молодой губернии (Ист. Р. Рос. IV 20).

24.7.07
12.05.11
13.05.11
16.05.11
16.01.14
2.06.14
19.04.15
20.04.13
9.06.15

ЬКОГО

ЕВФИМИЙ СИЦИНСКИЙ

БОЛОХОВСКОЕ
КНЯЖЕСТВО

(1150-1257)

Співробітникам краєзнавчого
відділу ХОУНБ від
упорядника на добру згадку.

23.06.04р.

Червень 2013 р.

ХМЕЛЬНИЦКИЙ
2004

DEMO

1084189

Дане видання є продовженням публікації рукописних праць відомого українського історика і краєзнавця Є.Й. Сіцинського, які з тих чи інших причин не були видрукувані автором. Ця маловідома віднайдена нами рукописна праця написана ним на початку ХХ ст. і присвячена історії Болохівської землі (1150-1257), одному з літописних давньоруських князівств, розташованого в кордонах стародавнього Поділля, про яке на превеликий жаль, збереглися лише фрагментарні літописні свідчення.

Виданням цієї праці ми вшановуємо пам'ять великого сина українського народу, відомого дослідника, протоієрея Євфимія Йосиповича Сіцинського.

Розраховане на науковців, істориків, краєзнавців і усіх тих, хто любить і вивчає історію України і Подільського краю зокрема.

Підготовка видання та художнє оформлення Анатолія Трембіцького.

Комп'ютерний набір Андрія Трембіцького.

Рецензенти: професор, доктор історичних наук Лев Васильович Баженов, професор, кандидат історичних наук Іван Васильович Рибак.

Видається за рішенням Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському державному університеті, рішенням та сприянням Громадського інформаційного науково-дослідного центру „Хмельниччина” (ГІНДЦ).

Текст друкується за рукописом, люб'язно наданим Кам'янець-Подільським історичним музеєм-заповідником, із збереженням стилістичних авторських особливостей мови Євфимія Сіцинського.

Свої зауваження і доповнення, а також можливі пропозиції щодо фінансової підтримки видання інших рукописних праць Євфимія Сіцинського з історії України та Поділля зокрема, просимо направляти за адресою:

29010, Хмельницький, вул. Трудова, 17, кв. 140.

Переклад

Р. 7

ЗМІСТ

1. Болохівська земля (замість передмови)
2. Болохівське князівство (1150-1257)
3. Післямова

3

11

22

Хмельницька обласна
наукова бібліотека
ім. М. Осиповського

БОЛОХІВСЬКА ЗЕМЛЯ

(замість передмови)

В драматичній історії українського народу є величні постаті, яких ніколи не огорне темінь забуття, які попри лихоліття і незгоди, байдужість і духовне зубожіння завжди будуть з Україною. І серед них Євфимій Сіцинський, в особі якого маємо справжнього дослідника української історії, мистецтва, сакральної архітектури, етнографії, археології, краєзнавства, біобібліографії і музейної справи, із значною широтою світогляду, багатогранністю інтересів, незгасною жадобою до творчості. Він один із тих вітчизняних діячів, які стояли у джерел українського національного відродження наприкінці XIX - початку XX століття, проте його особистість, яка відіграла видатну роль в українській історії, його громадська і наукова діяльність й досі недостатньо вивчена. Творча спадщина вченого, а це більше 250 праць і біля 150 статей-рецензій на 1164 історико-краєзнавчих та етнографічних праці з багатьох часописів усієї Росії, вивчена не повною мірою, значна частина його робіт і досі залишається в рукописах та зберігається в фондах багатьох архівів та музеїв, приватних колекцій.

Ця значна наукова спадщина Євфимія Йосиповича Сіцинського впливала і продовжує впливати не на одне покоління дослідників України, йому присвячено три наукових форуми, про нього написано більше 300 статей, спогадів, проте окремі напрями його діяльності, через відсутність монографічних та дисертаційних робіт й досі залишаються не дослідженими та маловивченими, лише шість його праць перевидано і десять маловідомих рукописів видано істориками та краєзнавцями-ентузіастами.

Оцінюючи наукові здобутки Євфимія Сіцинського з вивчення історії України, відомий вчений, професор М.С. Грушевський писав, що "священик в м. Кам'янці, представляє собою типичного провінціального дослідника в ліпшім значінню того слова, і для тих, що, сидячи в провінціальних містах, плачуться на неможливість щось робити, може бути прикладом, як може чоловік робити, сидячи і в такім мало інтелігентнім куті, як славний Кам'янець. Почавши ще на академічній лавці перекладами історичними, він і пізніше все робив над історією рідного Поділля, безпретензійно збираючи той матеріал, який мав під рукою, звичайно по церковній історії й археології переважно" [1].

Праці Є.І. Сіцинського, в т.ч. мало знаний віднайдений нами рукопис „Болоховское княжество (1150-1257)” [2] та лекція „Болохівські князі і Болохівська земля” [3] в черговий раз підтверджують широту його наукових захоплень, але на жаль, сучасні дослідники української історії і культури ще не достатньо знають весь творчий доробок Є.Сіцинського. На Всеукраїнській науково-краєзнавчій конференції присвяченій 850-річчю від першої літописної згадки про Болохівську землю, яка відбулася 23-24 червня 2000 р. в Старій Синяві та Любарі істориками і краєзнавцями України було

прочитано півтора десятка доповідей про Болохівську землю XII-XIII ст., проте в матеріалах конференції не має будь-якої згадки про працю Є.Й. Сіцінського з історії Болохівського краю [4]. Ця віднайдена нами у фондах Кам'янець-Подільського міського державного архіву (КПМДА) маловідома рукописна праця „Болоховское княжество (1150-1257)” раніше не включалася В.Бідновим [5], І.Крип'якевичем [6], В.Приходько [7], А.Паравійчуком [8], І.Винокуром, В.Корніловим [9] до виданих ними бібліографічних покажчиків праць Євфимія Йосиповича Сіцінського.

Крім того Є.Сіцінський в 1919 р. читаючи лекції з церковної археології студентам богословського факультету та спецкурс з історії Поділля і України студентам історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету, прочитав доповідь “Болохівські князі і Болохівська земля” [10], проте віднайти її текст нам поки що не вдалося.

Певний внесок у фрагментарне висвітлення вкладу Є.Сіцінського у вивчення історії Болохівського краю внесли сучасні дослідники Л.В. Баженов [11] і В.І. Якубовський [12], які розкрили лише деякі дотичні аспекти дослідження ним Болохівщини, хоча до її історії Євфимій Йосипович звертався неодноразово, підтвердженням цьому є праця „Археологическая карта Подольской губернии” (1901) [13] та вищеназвана віднайдена праця і лекція про історію літописної Болохівської землі.

Болохівська земля-давньоруська історична область у верхів'ях Південного Бугу і басейнах річок Горині, Случу, Тетерева, таке коротке гасло подано в Українській Радянській енциклопедії [14]. „Загадкова Болохівська земля більше століття є предметом неослабної уваги істориків та гострих наукових дискусій”, а головною причиною такої загадковості є „відсутність джерел”, - вказує В.Прокопчук [15, 283]. Саме на порубіжжі Київського та Галицько-Волинського князівств з середини XII до середини XIII ст. існувала автономна, економічно розвинена Болохівська земля, з центром Болохів, який знаходився на р. Гуска у межіріччі верхів'їв річок Хомора і Горинь. Через територію князівства проходив найкоротший шлях з Києва, столиці Давньоукраїнської держави до Галича, а також один із відгалужених трактів Татарського шляху, що з'єднував Київ з Пониззям. На перехресті цих доріг стояв адміністративний центр невеликої Болохівської держави-Болохів, а на відгалуженні Татарського шляху, на цій з'єднуючій магістралі, як згадує літопис, Божськ. У 1151 р. галицький князь Володимир Володаревич, поспішаючи до Києва на допомогу Юрію Довгорукуму, біля Божьська отримав повідомлення, що Юрія переможено [16, 440-441]. Болохівська земля виникла не раптово, не відразу і не на порожньому місці, головними чинниками, які призвели до політичного відокремлення та утворення Болохівської землі, стали значна віддаленість даного регіону, слабка васальна залежність від політичного центру Давньоукраїнської держави; політичний занепад Києва; наявність агресивних сусідів-галицьких бояр, які в XIII ст. разом з болохівцями активно відстоювали свою незалежність та дрібних феодалів-князів Чернігівських, які сиділи у найбільш значних центрах Болохівської землі та управляли князівством через посадників-вихідців з

місцевого боярства, за літописним повідомленням 1238 р. таким посадником у Меджибожі був Борис.

Імен, обставин та часу появи болохівських князів літописець не називає, лише опосередковано можна встановити, що вони належали до родини Чернігівських Ольговичів. За повідомленням від 1235 р. Михайло Всеволодович Чернігівський та Ізяслав Мстиславович, загрожуючи війною, вимагали від Данила Галицького звільнити своїх братів, яких той утримував у полоні [16, 774-775]. Отже, літописець чітко вказав, що це був рід здібних, васально залежних князів, імена яких історія забула, власниками Болохівських земель вони стали наприкінці XII–поч. XIII ст. в часи, коли у Києві правили князі Чернігівські, але це могло статися й значно раніше, за правління Всеволода Черемного [17]. Проте знаний дослідник О.Алфьоров, стверджує, „що Болохівські князі були з роду Ольговичей, а саме: Андрій, Іван (з сином Василем) та Гаврило Мстиславович і вони були двоюрідні брати Михайла Всеволодовича” [18, 90].

В рукописній праці Є.Й. Сіцинського „Болоховское княжество (1150-1257)” [2], розкрито багато проблем, пов’язаних з вивченням історії та культури Болохівщини XII-XIII ст., показано загадкову й до нині ще не повністю з’ясовану сторінку історії Давньої Русі - літописну Болохівську землю, що виокремилася на північній межі Лісостепу з Поліссям в XI-XII ст. в удільну Болохівську державу у межиріччя верхів’їв Південного Бугу і Случу, займаючи порубіжний кордон Київського і Галицько-Волинського князівства, в історії якого важливим і недостатньо вивченим, є період кінця XII ст., коли при розділенні України-Руси виникла Болохівська земля [19], яка в українській історії займає значне місце, її досліджували історики, археологи та краєзнавці XIX-XXI ст. Історія Болохівської землі починається із 1150 р., коли літописець перераховуючи події, пов’язані із міжусобною боротьбою Ізяслава та Юрія Довгорукого за Київ, повідомляє, що „й приде Изяславу вестъ иже Владимир перешел Болохово идет мимо Мунарев к Володареву” [16, 398].

Іпатіївський літописець на визначеній території згадує сім літописних центрів: Губин, Деревич, Кобудь, Кудин городець, Божський, Меджибіж і Дядьків, які мали великі і добре укріплені городища [20], що в історико-соціальному плані відповідали статусові феодальних міст і показує, що історична Болохівська земля XII-XIII ст. в сучасних адміністративних кордонах охоплювала північну, центральну-східну частини Хмельницької, західні райони Вінницької і південну територію Житомирської областей, тобто охоплює межу Східного Поділля і Південно-Східної Волині.

Західний кордон, як писав М.П. Дашкевич, проходив східніше лінії Чернятин-Берегелі, де у верхів’ях річок Случ, Ікопоть, Хомора, Бужок збереглися руїни однойменних городищ XII-XIII ст. [21]. В с. Великий Чернятин Старокостянтинівського району Хмельницької області, за П.М. Батюшковым, є рештки зруйнованого міста Чернятина [22], а в лісі біля с. Берегелі Красилівського району Хмельницької області - рештки літописного Білобережжя [23], яке у 1257 р. підкорив Данило Галицький.

Північна лінія князівства встановлюється літописами досить виразно, вона проходила водорозділом вздовж річки Случ, північніше лінії розташування літописних міст Тихомль-Болохів-Полонне, де в його північно-західній частині лежить літописний Болохів, від якого й пішла назва Болохівської землі, а на захід від нього знаходилися галицько-волинські міста Тихомль і Гнойниця, в яких після 1233 р. сиділи Болохівські посадники [21].

Південні болохівські кордони, як вказував М.П. Дашкевич [21], обмежувалися верхів'ям Південного Бугу по лінії південніше Меджибожа і досягали басейнів річок Вовка, Згара і Згарка (праві притоки Південного Бугу), по лінії міст Літина (райцентр Вінницької області), Хмельницького та селища Вовковинці (Деражнянський район Хмельницької області).

Східні й північно-східні рубежі князівства за літописним повідомленням проходили водорозділом річок Случ-Тетерів-Сниводи, від с. Колодяжне до Чуднова і Літина, тому що східніше, до р. Гнилоп'яті (права притока Тетерова) не було поселень, окрім Райковецького городища, які за М.П. Дашкевичем, хронологічно відповідали б болохівським [21].

Болохівщини у XII-XIII ст., як вказував Є.Й. Сіцінський, становила собою економічно розвинену з численними й економічно важливими та воєнно-стратегічними поселеннями, могутніми фортецями європейського рівня, які виникли у процесі феодалізації краю для його оборони від половецьких вторгнень [2]. Більшість із них були побудовані на мисових виступах річок, хоча деякі городища знаходилися на рівній місцевості, фортеці мали досить значні розміри і були створені на високому воєнно-інженерному рівні, в основі їхнього будівництва спостерігається архітектурна спорідненість оборонних об'єктів Давньоукраїнської держави, добре відомих і поширених в Україні-Русі, що засвідчує високий економічно-культурний рівень Болохівського краю [12].

Болохівські укріплені центри, як і в інших землях Київської держави, були феодальними замками або сторожовими фортецями [25], які академік П.П. Толочко вважає воєнно-феодальними поселеннями [26], значну групу таких болохівських городищ складають літописні укріплені центри Деревич, Губин, Городець, Дяків та інші, які були власністю болохівських князів, а невеликі укріплення біля Старого Острополя (Старокосянтинівський район) та Сусловець (Летичівський район), були сторожовими фортецями і замиськими резиденціями князів Губина і Кудина, рештками феодальних замків є також руїни фортець-замків біля с. Теліженці і Городища на р. Згар [12].

Окрім літописних центрів, на території Болохівської землі зафіксовано ще 15 укріплень XII-XIII ст. (Воробіївка, Городище на р. Згар, Суслівці, Полонне та інші), про які не згадує літопис. Ці невеликі, укріплені одним рядом валів і ровів фортеці, конфігурація яких залежала від форми мисів, була підковоподібною, трикутною і овальною, до більшості з них прилягали неукріплені селища і курганні могильники. Інші городища біля Довбиші, Гриців, Великі Деревичі, Колодяжне, Пасічна, Старий Остропіль, Теліженці, мали округлі форми фортець й були оперезані по периметру лініями валів і ровів. Укріплені центри в околицях Губина, Кудинки, Михнова, Городища

поблизу Шепетівки, мали багато частинне планування і декілька ліній фортифікаційних комплексів, що узгоджувалися із особливостями оточуючого рельєфу. Життя значної частини болохівців проходило у невеликих, прилягаючих до фортець, містах, що склалися із укріплених центрів і неукріплених селищ та могильників. Центральні майдани поселень були захищені двома-трьома лініями комбінованих укріплень, що було характерним у військовій архітектурі болохівських пам'яток XII-XIII ст. [12].

На болохівських городищах, дослідники виявили предмети озброєння, кінської упряжі, спорядження вершників, що свідчать про заселення укріплених центрів військовими людьми, певну частину яких складала військово-феодална знать-власники значних матеріальних цінностей, а пунктами їх перебування були укріплені центри Болохів (Городище поблизу Шепетівки), Городець (Теліженець), Божськ (городище на р. Згар), Губин. Крім того археологи виявили „залізний скальпель, залізні пінцети, кістяні і бронзові голки з вушками, нестандартної форми залізні ножі”, які, як вказує вчений О.Журко, підтверджують значний розвиток у болохівців лікувальної справи, а саме польової хірургії [27, 84]. Населення прилеглих до фортець неукріплених селищах займалося землеробством, тваринництвом, торгівлею, ремеслами й військовою справою.

Через територію Болохівської землі проходили важливі торгівельно-транзитні шляхи, що зв'язували Пониззя із Луцьком, Володимиром й Києвом [28]. Міста Болохів, Ізяслав, Тихомль знаходилися на Вальному тракті (транзитному торговому шляху), який сполучав у XIII ст. Київ із Галичиною та іншими західними державами, що показує напрямки внутрішніх і зовнішніх торгових стосунків між ними. Болохів, столичне місто всієї Болохівської землі, був не рядовим торговим пунктом, а одним із найважливіших центрів торгівлі. Міста Божськ, Меджибіж, Городець та Губин, також були важливими пунктами транзитної торгівлі, яка, як частина міжнародних стосунків, відігравала важливу роль і у розвитку художньої культури населення Болохівського краю [29, 95].

Болохівські села, територіально невеликі, хоча деякі охоплювали площу в декілька десятків гектарів, як і всі села України-Русі, були відкритими, незахищеними селищами, що розташовувалися вздовж рік та річних притоків, сконцентровуючись поблизу сторожових і літописних центрів. Деякі із них знаходилися безпосередньо біля підніжжя укріплених центрів, оточуючи їх з напільного боку, частина була значно віддалена від річок і займала зручні, природно захищені території, такими були селища біля сіл Коськова (Шепетівський район), Григорівки (Ізяславський район) та Аркадієвець (Хмельницький район), а досить великими та неукріпленими були літописні центри Городець і Губин. Основним заняттям болохівських селян, чий поселення були розташовані на родючих ґрунтах, було орне землеробство, а провідною галуззю було виробництво зернових і технічних культур. Тваринництво також відігравало значну роль в житті сільського населення, а допоміжним у болохівців було мисливство і рибальство.

Важливим ремеслом Болохівської землі було гончарне ремесло, яке тяжіло до київської культури [12].

Першим, хто зацікавився Болохівською землею і її літописною історією, був історик XIX ст., професор Київського університету М.Дашкевич, який на підставі топонімічних назв у 1878 р. встановив, що Болохівщина була розташована на порубіжжі Київського і Галицько-Волинського князівств, займаючи верхів'я річок Случа і Тетерова та північно-східну частину Побужжя з центром Меджибіж [21]. Городища в селах Губин (Старокостянтинівський район), Кудинка (Летичівський район Хмельницької області) і Великі Деревичі (Любарський район Житомирської області) М.Дашкевич визнавав рештками болохівських літописних міст Губина, Деревина і Кудина. Літописній назві „Сімоць”, на думку вченого, відповідає с. Сьомаки в Старокостянтинівському районі Хмельницької області, а назві „Білоберезжя” – с. Великий Чернятин у верхів'ях Случа. Згадку про „Білобережжя” М.Дашкевич пов'язує з с. Берегелі в Красилівському районі, а літописні міста Божськ і Дядків він ототожнював із сучасними населеними пунктами Божикивці у Деражнянському районі Хмельницької області і Дядківці в Літинському районі Вінницької області.

Окремі епізоди з історії Болохівщини знайшли висвітлення в монографічних виданнях М.Батюшкова „Подолія. Историческое описание” (1891) і „Волинь” (1888), в картографічних працях Л.Батаровича (1880), археологічних мапах В.Антоновича (1901), праці М.Грушевського „К вопросу о Болохове” (1893) [22] та Є.Сіцинського (1901) [13].

Проте основні дослідження на території Болохівської землі почалися у 1948-1953 рр., коли археолог В.Гончаров провів розкопки решток давньоукраїнського літописного центру біля с. Колодяжне, болохівських городищ біля сіл Великі Деревичі, Губина, Кудинки та ін. [30], а М.Тиханова обстежила Тихомльське городище та неукріплені селища поблизу Воробіївки, В'язовець і Вільшаниці [31].

У 1967-1999 рр. археологічне вивчення старожитностей Болохівської землі здійснював В.Якубовський, провівши розвідки в басейні р. Хомори від с. Ліщани Ізяславського району Хмельницької області до м. Баранівки Житомирської області [32], р. Бужок (ліва притока Південного Бугу) від с. Копачівки до Меджибожа [33], р. Вовк (права притока верхів'я Південного Бугу) [34], на болохівських городищах біля населених пунктів Копистина і Суslopeць (верхів'я Південного Бугу), Михнова і Тихомля (басейн верхньої течії Горині), Старого Острополя (басейн Случа), Берегелі і Пасічної (водорозділ річок Південний Буг і Случ), Згарського городища (рештки Божська) і руїн болохівського міського центру Городець у 1973-1984 та 1989 рр. поблизу с. Теліженці Старосинявського району Хмельницької області, літописної Гнойниці (с. Михнів Ізяславського району Хмельницької області) [35], оборонних споруд і внутрішнього майдану північної частини городища літописного Губина, де встановив, що його мешканці загинули під час штурму міста у середині XIII ст. [36].

У 1965 р. археолог О.Приходнюк в басейні р. Случ виявив і обстежив шість пам'яток XII-XIII ст. [37], у 1976 р. археолог О.Моця дослідив болохівські могильники XII-XIII ст. поблизу волинських сіл Коржівка і Махаринці [38], а М.Кучера - болохівські городища [23]. Спільними зусиллями вчених на території Болохівського князівства зафіксовано та добре досліджено 27 городищ, 51 селище і 23 могильники, матеріали цих досліджень були проаналізовані і введені у науковий обіг в узагальнюючих працях П.Раппопорта (1956) [30; 39], І.Винокура (1985) [36], Б.Рибаківа (1988) [40], Ю.Асєєва (1989) [41] та ін., в дисертації В.Якубовського „Давньоруські пам'ятники XII-XIII ст. верхів'їв річок Південного Бугу і Случа” (1984) [42], в статтях і повідомленнях [43], опублікованих в академічних і місцевих виданнях присвячених давній історії й культурі України та її регіонів.

Болохівська земля в XII-XIII ст. являла собою частину земель України-Руси, виявлені руські риси матеріальної і духовної культури переконують про заселення цієї території давньоукраїнським населенням, спадкоємцями деревлян, які населяли в основному північну частину Болохівщини-верхів'я річок Горині і Тетерова, а південну нащадки уличів, що спростовує гіпотезу М.Барсова, Д.Зюбрицького та А.Шараневича про заселення Галицько-Волинського і Київського порубіжжя половцями, а також заперечує вимисли українських та румунських істориків А.Петрушевича [44], І.Лінниченко [45], В.Спінея [46] про розселення на Болохівщині волоського (румунського) населення. Територія, на якій виникла Болохівська земля, ще на межі I тис. н.е. була заселена стародавніми слов'янами [47], нащадками яких було руське населення, що залишило по собі яскраву давньоукраїнську культуру. Проте розвиток Болохова та інших центрів князівства, був перерваний у середині XIII ст. страшною Батисею навалюю.

Євфимій Йосипович висвітлив у своїй праці життя гордих і свавільних болохівців, їх зв'язки з угорським королем і татарами, показав їх як жертв в галицько-монгольській війні, що вирувала в той час на Русі та їх боротьбу з галицьким князем Данилом. Історики С.Соловйов і Н.Молчановський, радянський археолог П.Раппопорт на основі єдиного літописного повідомлення за 1241 р. також прийшли до висновку, що Болохівська земля була пограбована в результаті каральних походів Данила Галицького. Літописець розкриває події угорської агресії на землях Галичини і Волині за правління короля Енре II (1205-1235), який здійснив у Галицьку Русь більше десяти воєнних походів. Під час походу 1231 р. у складі угорського війська брали участь і Болохівські князі, про це Іпатіївський літописець зазначає „бо с королевичем Олександръ й Глебъ Зеремеевичъ иныя князи Болоховъсций й Оугоръ множество” [16, 767]. У 1235 р. Болохівські князі знову виступають проти Данила Галицького, з'явившись під Кам'янцем „В лето 6743 придоша Галичане на Каменецъ й вси Болоховъсций князи с ними” [16, 774], де літописець зафіксував поразку і захоплення боярського війська „й побезени быша невернии Галичане й вси князи Болоховъсций изомани быша й приведоша в Владимиръ ко князю Данилови” [16, 774]. За них заступилися

князі Михайло Чернігівський та Ізяслав, ультимативно вимагаючи від Данила Романовича відпустити болохівців додому „лету же наставшу нача посылать Михаилъ и Ізяславъ и грозячи: дай нашу братию или придем на тя войною” [16, 775]. Більш значні повідомлення про болохівських князів та їх землі знаходимо у літописному тексті за 1241 р. „Ростислав собра князе Болоховьский и остатокъ Галичан, приде ко Бокоте” [16, 791]. Боярсько-князівська адміністрація Болохівської землі перейшла на бік азійських завойовників про що літописець вказує: „Оставили бо их татарове да им орють пшеницу и проса. Данил же на большую вражду держа яко от татар большую надежду имаху” [16, 792], таке блокування болохівців із монголо-татарами спричинило у 1241 р. каральний похід галицько-волинського князя Данила Романовича, із взяттям семи болохівських міст, але він не спричинив масового спалення селищ та винищення місцевого населення. Літописець, востаннє про Болохівську землю повідомляє у 1257 р., коли стверджує, що Данило Галицький, почувши про новий похід за участю болохівців, організував каральну експедицію і „устремися на ня, грады их огневи предасть и гребля их раскопа”, серед них болохівські міста „Деревич, Губин и Кобудь, Кудин городецъ, Божьский, Дядьков” [16, 792], в результаті якого були підкорені „Белобережьи и Чернятинцы и все болоховцы” [16, 838].

Болохівська земля хоча і постраждала в часи феодалних міжусобиць XIII ст., проте такий тотальний погром болохівських центрів не міг бути наслідком між князівських чвар, оскільки феодалам потрібні були не спустошені села, а робочі руки, що добре розумів у 1241 р. князь Данило Романович, метою каральних походів якого було лише приборкання непокірної боярсько-князівської опозиції і під час цих походів наносилися збитки лише окремим населеним пунктам. Більша частина їх фортифікацій, житлово-господарських споруд, ремісничі майстерні були спалені й перетворені в купи попелу, мирне населення та тисячі його захисників, всі матеріальні і духовні цінності загинули, під час нападу монголо-татарських орд Бурундая на укріплені літописні центри Божьск, Болохов, Теліженецьке городище [48], Колодяжин, Кудин та Губин [36, 65]. Життя там більше не відроджувалося, сила вогню була такою великою, що спричинила деформацію господарсько-побутових речей, ремісничих інструментів, ювелірних виробів, згоріли люди, запаси сільськогосподарських культур, домашні тварини, а частина людей прийняла смерть на стінах фортець, життя у яких перервалося в XIII ст і більше з того часу не відновлювалося [49], що підтверджують не поховані людські рештки й покинуті побутові, військові та господарські речі, коштовності. Руїни болохівських центрів можна порівняти хіба що з історичною долею давньоукраїнських міст Торжка, Козельська, Києва, Рязані та Райковецького городища, що зазнали знищення в криваві часи Батієвого походу.

За літописами, у 40-х роках XIII ст. від монголо-татарського нашествия значно постраждала північна частина Болохівської території, під час якої орди Батия повністю зруйнували Колодяжин, Болохів та Ізяслав, а в 1254-1255 рр. монголо-татарські орди Куремси пройшли землями Пониззя і

підійшли до Бакоти на Дністрі “приехаша татарове ко Бакоте, й приложися Милей к ним” [16, 191], а в 1259 р. воєвода Бурундай зруйнував Болохівщину і Галицько-Волинські землі, а потім рушив у Польщу [50].

Унікальні історико-мистецькі джерела з історії Болохівського князівства розсіяні у різних обласних виданнях, а самі скарби Болохівської землі зосереджені у державних музеях України та Росії, мають обмежений доступ для вивчення. Праця В.Якубовського „Скарби Болохівської землі” (2000) [12] охоплює і вперше вводить у науковий обіг практично всі матеріали про скарби, у ній зроблено спробу розглянути болохівські прикраси в історико-культурному контексті, показано історичні події, пов’язані з прихованням комплексів прикрас, деякі аспекти матеріальної культури поселень, в яких знайдено скарби, культурні контакти людей, що залишили скарби і місце скарбів у прикладному мистецтві Давньоукраїнської держави.

Династичну мистецьку тему розкривають скарби м. Божька із трьох перснів-печаток з фамільним гербом чернігівських князів у вигляді двозубця, яким володів рід князя Олега-Михайла Святославича і його внуки або правнуки [17, 102]. Дослідник О.Алфьоров шляхом аналізу болохівських княжих знаків-двозубів, стверджує, що Болохівські „князі удільні” „були звичайні князі з роду Рюриковичів” [18, 88]. В інших, за літописним повідомленням за 1235 р., містах Болохівської землі сиділи родичі, яких Михайло Чернігівський називав братами [16, 775]. Князі Божька та інших укріплених центрів, були християнами, але у XII-XIII ст. ще дотримувались й прадідівських поганських звичаїв, що засвідчили художні пам’ятки прикладного мистецтва Болохівської землі. Болохівські феодальні верхи, як і переважна більшість суспільства України-Руси, вірили одночасно в Ісуса Христа і в поганських богів, а частина населення даного регіону, яка сповідувала тільки язичництво, після прийняття християнства пішла в незаселені місця, в ліси і гори, створивши там нові поганські осередки, які у XII-XIII ст. були в українських Медоборах та інших місцях України-Руси, у цей період поганство навіть переважало над християнством, стверджує академік Б.Рибаков [40]. Є.Й. Сіцінський вказує, що „Болохів біля Коломиї міг бути закладений залишками мешканців розореного” князівства, крім того, він пише, що в XVII ст. під Овручом мешкали „Гусяницькі які при своєму прізвищу вживали й назву Болохович” [2, 13].

Важливо зазначити, що всі без виключення комплекти скарбів виявили риси видатних ювелірно-художніх пам’яток руського походження. Типові руські ознаки проявили й інші джерела матеріальної і духовної культури Болохівської землі, які було відкрито в процесі досліджень її укріплених центрів. Вони засвідчують про заселення Болохівщини давньоукраїнським населенням, а наявність у матеріалах розкопок та скарбах, значної кількості загнута кінцевих півтора-виткових підвісок вказує, що частина жителів болохівського автономного утворення складали нащадки деревлян. Правителями цього політичного осередку були руські князі, брати Чернігівських Ольговичів [12].

Подальші дослідження щодо проблем соціально-економічного розвитку Болохівських земель, що в кінці XVII-XVIII ст. входили в склад Подільського та Київського воеводств, провів знаний дослідник А.Муляр [51].

Враховуючи значення цієї віднайдені праці для сучасних дослідників маловідомих аспектів історії Болохівського краю, так і шляху до пізнання всього велетенського вкладу Євфимія Йосиповича Сіцінського у вивчення історії багатьох регіонів України, з метою введення її в науковий обіг, нами видано її окремою книгою і таким чином дана можливість широкому колу істориків і краєзнавців України використовувати її у своїх дослідженнях.

ПРИМІТКИ:

1. Грушевський М. Рец. на: Е.Сецинский. Город Каменец-Подольск. Историческое описание //ЗНТШ.-Т. 8.-1895.-С. 16-18.
2. Сецинский Е. Болоховское княжество (1150-1257). Рукопис //КПМДА.-Ф. 3333.-Оп. 1.-Спр. 40.-Арк. 1-13.
3. Сіцінський Є. Болохівські князі і Болохівська земля. Лекція. 1919 р. //КПМДА.-Ф. Р. 582.-Оп. 1.-Спр. 23.-Арк. 5.
4. Болохівщина: земля і люди //Мат. Всеукр. наук. конф. „Велика Волинь”. Т. 20. Хмельницький-Стара Синява-Любар, 2000.-336 с.
5. Біднов В. Бібліографічна діяльність О. Євфимія Сіцінського //Книголюб.-Прага, 1931.-Кн. 2.-С. 53-77.
6. І.К-ч (І.Крип'якевич). П'ятдесятиліття наукової праці Євфима Сіцінського //ЗНТШ.-Львів, 1931.-Т. 151.-С. 217-223.
7. Приходько В. Проф. Евфим Сіцінський-історик і археолог Поділля (з приводу 50-ліття наукової і громадської діяльності) //ЛНВ.-Т. 106.-1931.-С. 510-513.
8. Паравійчук А.Г. Бібліографічний покажчик літератури і публікацій з історії Подільського краю (з найдавніших часів до 1964 р.) //Рукопис. 1964.-Відділ краєзн. Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки; Його ж. Видатний історик Поділля //УІЖ. № 9.-1968.-С. 87-92.
9. Винокур І., Корнілов В. Визначний літописець Поділля (Ю.Й. Сіцінський) //Репресоване краєзнавство 20-30 рр.-К., 1991.-С. 93-101; Їх же. Ю.Й. Сіцінський //УІЖ. № 3.-1991.-С. 69-74.
10. Завальнюк О.М., Трембіцький А.М. Освітнянські ниви Євфимія Сіцінського //Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць.-Кам.-Под.: Оіюм, 2003.-Т. 3.-С. 165-177.
11. Баженов Л.В., Баженов О.Л. Болохівщина XII-XIII ст. у працях учених і краєзнавців //Мат. Всеукр. наук. конф. „Велика Волинь”. Т. 20. Хмельницький-Стара Синява-Любар, 2000.-С. 9-15.
12. Якубовський В.І. Скарби Болохівської землі.-К.-П., 2001.-144 с.
13. Сицинский Е. Археологическая карта Подольской губернии //Труды XI археологического съезда в Киеве, Т. 1. М., 1901.-С. 197-354, 11 рис., 1 карта. Окр. вид.: М., 1901.-159 с.
14. Болохівська земля //УРЕ, 2-е вид., К., 1977.-Т. 1.-С. 523.

15. Прокопчук В. Болохівська земля в оцінці професора Олександра Болдура (до історіографії проблеми) // Мат. Всеукр. наук. конф. „Велика Волинь”. Т. 20. Хмельницький-Стара Синява-Любар, 2000.-С. 283-286.
16. Полное собрание русских летописей (ПСРЛ).-М., 962.-Т.-С. 191, 398, 440-441, 767, 774-775, 791-792, 838.
17. Якубовський В.І. Давньоруський скарб із с. Городище Хмельницької області //Археологія.-№ 16.-1975.-С. 102-104.
18. Алфьоров О. До питання про рід Болохівських князів та їх геральдику //Мат. Всеукр. наук. конф. „Велика Волинь”. Т. 20. Хмельницький-Стара Синява-Любар, 2000.-С. 85-90.
19. Якубовський В.І. Болохівська земля: історія і культура //Науково-краєзнавчий альманах Дивокрай: Південно-Східна Волинь.-Хмельницький, 1995.-Вип. 1.-С.36.
20. Літопис Руський /За Іпатіївським списком переклав Л.Махновець.-К., 1989.-С. 389, 391.
21. Дашкевич Н.П. Болоховская земля и ее значение в Русской истории. Эпизод от истории Южной Руси в XIII и XVI в. //Труды III Археологического съезда.-К., 1878.-Т.2.-С. 69-73, 129.
22. Батюшков П.Н. Волинь.-Санкт-Петербург, 1888; Подолия. Историческое описание.-СПб., 1891; Батарович Л. Историческое значение городищ и известия о городищах, существующих в Волинской губернии //Волинские губернские ведомости.-Житомир, 1880.-№ 83-93; Антонович В. Археологическая карта Подольской губернии. М., 1901; Грушевський М. К вопросу о Болохове. К., 1893.
23. Кучера М.П. Дослідження городищ на Волині і Поділлі //Археологія.-К., 1979.-Вип. 29.-С. 66-72.
24. Терещук К.І. До питання про локалізацію Болохівської землі //Дослідження з слов'яно-руської археології.-К., 1976.-С. 164-165.
25. Довженко В.Й. Про типи городищ Київської Русі //Археологія.-К., 1975.-Вип. 16.-С. 3-14.
26. Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII-XIII веков.-К., 1980.-С. 125, 162.
27. Журко О. Лікувальна справа у болоховців (XII-XIII ст.) //Мат. Всеукр. наук. конф. „Велика Волинь”. Т. 20. Хмельницький-Стара Синява-Любар, 2000.-С. 83-84.
28. Осіп'ян О. Виникнення вірменських колоній на Буковині та демографічні процеси в них протягом XIV-XVII ст. //Питання Стародавньої та Середньовічної історії, археології й етнографії: 36. наук. ст.-Чернівці, 1997.-Вип. четв.-С. 71.
29. Михайлова Р. Про роль міжнародної торгівлі в розвитку художньої культури Волині в X-XIV ст. //Мат. Всеукр. наук. конф. „Велика Волинь”. Т. 20. Хмельницький-Стара Синява-Любар, 2000.-С. 95-99.
30. Раппопорт П.А. Очерки по истории военного зодчества Северо-Восточной Руси X-XV веков //МИА.-М., 1961.-№ 105.-С. 218; Очерки по

- истории русского военного зодчества X-XIII вв. //МИА.-М., 1956.-№ 52.-С. 30-34, 69, 112-115, 119.
31. Тиханова М.А. Разведка в районе верхнего течения реки Горынь //КСИИМК.-М., 1962.-Вып. 87.-С. 46-53.
32. Якубовський В.І. Слов'янські старожитності на Хмельниччині //Археологія. К., 1984.-Вип.46.
33. Якубовський В.І. Археологічна розвідка басейну р. Бужок на Хмельниччині//Археологія. К., 1982.-Вип. 13.-С. 107-109.
34. Якубовский В.И., Гасюк Л.В. и др. Исследования на территории Хмельницкой области //Археологические исследования на Украине в 1976-1977гг. Тезы докл. XVII конф. Инс. Арх. АН УССР.-Ужгород, 1978.-С. 112.
35. Якубовський В.І. Археологічні роботи на території літописної Гніїниці //Велика Волинь: минуле і сучасне: Матеріали міжнародної наукової конференції.-Хмельницький-Ізяслав-Шепетівка, 1994.-С. 449-451.
36. Винокур І.С., Якубовський В.І., Журко О.І., Мегей В.П. Дослідження літописного Губина //Археологічні відкриття в Україні 1997-1998 рр.-К., 1998.-С. 63-65.
37. Приходнюк О.М. Підсумки археологічних досліджень Хмельницького обласного краєзнавчого музею за 1964-1965 роки //Мат. другої Под. іст.-краєзн. конф.-Львів, 1968.-С. 131-132; Його же. Археологічна розвідка в верхів'ях річки Случ //Археологія.-К., 1974.-№13.-С. 81.
38. Моця А.П. Древнерусские памятники в верховьях Случи //Археологические открытия в 1977 году.-М., 1978.-С. 361.
39. Раппопорт П.А. Города Болоховской земли //КСИИМК.-М., 1955.-Вып. 57.-С. 52-59.
40. Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси.-С.741-752
41. Аксеев. Ю.С. Мистецтво Київської Русі.-К., 1989.-С. 8-9.
42. Якубовський В.І. Давньоруські пам'ятники XII-XIII ст. верхів'їв річок Південного Бугу і Случа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук //Институт археологии УССР, К., 1984.
43. Якубовський В.І. Розкопки болохівського міста Вали //Мат. наук.-практ. конф. „Меджибіж: 850 років історії”.-Меджибіж, 1996.-С.26; Дослідження болохівського феодального центру біля села Теліженці //Пилявецька битва 1648 р. в історії України. Мат. наук.-практ. конф.-Стара Синява, 1995.-С.94.
44. Петрушевич А.С. Дополнение к сводной Галицко-Русской летописи с 1600 по 1700 год //Львов, 1891.-С. 325-326.
45. Ліниченко І.А. Риси з історії станів Південно-Західної Русі XIV-XVст. //М., 1894.-С. 170.
46. Spinei V. In formatiile istorice despre populata romaneasa de la est de Carpati in secolele XI-XIV.-In Anuarul Institutului de Istarie Si Arheologie „A.D. Xenopol”.-1977.-XIV.-S. 3-4.
47. Седов В.В. Восточные славяне VI-XIII вв.-М.: Наука, 1982.-327 с.
48. Древняя Русь. Город. Замок. Село.-М., 1985.-С. 69.- (Археология СССР).
49. Якубовський В.І. Пошуки мертвого міста //Жовтень, 1971.-№ 12.-С. 104-105.

50. Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость (XIII в.) // М., 1956.-С. 245.

51. Муляр А. Болохівські землі в кінці XVII-на початку XVIII століть: проблеми демографії та соціально-економічного розвитку // Мат. Всеукр. наук. конф. „Велика Волинь”. Т. 20. Хмельницький-Стара Синява-Любар, 2000.-С. 138-145.

Анатолій ТРЕМБИЦЬКИЙ

БОЛОХОВСКОЕ КНЯЖЕСТВО (1150-1257) *

Князья Болоховские, по мнению Карамзина (Ист. Г. Рос. 1842. III. 163) принадлежали с вероятностью к роду-племени Ольговичей - и имели удел свой между владениями Московскими и Волынскими от Бреста к югу. Здесь несомненным верно лишь, что владения этих князей лежали на юг от Бреста. Да, впрочем, и знаменитый историк не вполне уверен в вышеприведенном предположении, потому что в другом месте он замечает, что Болохов находился в Подольской губернии (IV пр. № 20).

Где-же находилось именно это княжество? Этот-то вопрос постараемся решить здесь, насколько возможно. Первый раз встречаем о Болохове запись в Ипатьевской летописи поже 1150 г. (Киев, 240). Именно упоминается там, что Владимир Володарович выступил из Галича к Киеву, перешел Болохово и „мимо Мунарева направился к Володареву”. Мимоходом прибавим, что ученый Бартошевич, повторяя вышесказанное из летописца, прибавляет, что города эти лежали в нынешней Подольской земле (Есусв. Рож. XXVII. 487). И летописец Киевский також упоминает о городе Болохове 1170 г.: „и после Давидъ Володислава Ляха с Половца по немог и поспишил к гр Болохова” (Кар. III. пр. 3). Из этого заключить должно, что княжество гораздо раньше уже существовало, может быть в конце XI или в начале XII столетия. Какие города лежали в границах удела? Нам известны только те, которые находились на дороге из Киева в Галич, т.е. чрез которые должен был следовать путешественник, отправляющийся из одного из вышеупомянутых городов в другой. Известно нам и то, что удел князей Болоховских лежал на берегах Буга. Здесь опять затруднение: русские летописцы смешивают две реки, давая им одно название; у них называется Бугомъ-Вид впадающий в Вислу, и Бугом-Бог (древний Ниранц), впадающий в Днепровский лиман. Зориан Ходаковский (Адам Чарноцкий, 1784 +1825), на которого часто ссылается Карамзин, положительно утверждает что Болоховское княжество находилось над последним урезом ниже и именно почти у его верховьев.

Перейдем к городам. По летописцу они были: Деревичь, Губинь, Кобудя (?), Кудинь, Божский, Дятковъ, Городецъ и две еще местности. Чернятинъ и Белобережье, которых жители часто с Болоховцами выходили в поле. Посмотрим, на сколько география поможет нам разъяснить топографию удела упомянутых князей. Начнем с самого его названия – Болохова - в окрестности Бога не находим местности такого названия. Болохов есть, но в нынешней Галиции над р. Сивкой, впадающей в Днестр в Калуском повете, в Подкарпатской местности недалеко Галича (Hora Gcoqrota. st. 303). Есть еще и Болхов, уезд. город Орловской губернии (L. с. I. 103). На сколько первый древний нам неизвестно, но второй вступает в историю только в 1556 году

(Кар. IX. прив. 381); от него ведут свое название князья Болховские, а не Болоховские (Кар. IX. пр. 538). А следовательно, ни одна из них не имеет ничего общего с поименованным уделом: первый не подходит по местности, второй по времени его основания. И потому с вероятностью можно исключить, что Болоховская земля, небыла после разорения восстановлена, традиция об ней пропала... Это легко допустить... Не следует забывать, что от этого существования княжества отделяет нас 6 столетий, вековое монгольское иго, безчисленные нападения татарские, Хмельниччина и владычество турецкое. Я не мог в окрестности Бара найти селений существующих ante hostium, т.е. за двести лет тому назад. Но перейдем к городам княжества. В числе их выступает Кудинь. Ходаковский утверждает (Кар. IV. пр. 20) что это нынешняя Кудинка, селение, лежащее у притока Бога, не вдали от самой речки, выше Летичева; входящее некогда в состав так названного Вербецкого староства (Marczynski. Stor. q. Pad. 1. 326).

В списке Мировых участков и волостей Под. губ. изд. 1871 г.-это Кудынское, а в списке сел Под. губ. изд. 1881 – Кудынка Кирдановская (в разстоянии $\frac{1}{4}$ версты от Новокопстантинова). Со всею вероятностью можно предположить, что Ходаковский прав, тем более, что метаморфозы названий составляли и составляют обыкновенное явление: данную местность иначе называл помещик, иначе народ, иначе мировой посредник, новейший варяг своего рода, и единственное спасение для географических и исторических изысканий-это карты генерального штаба, которых составители не уважали перемен в названиях, введенных мировыми институтами.

Вторая местность в Болоховской земле-это Дядковь. Есть село Дядковичье или Дядковцы Волынской губ., оно принадлежало в XVI в. замку Луцкому (Rewizya Zenkozeimiwolyn 1876, s. 38). Но эта местность в XII в. входила в состав княжества Владимирского; нам кажется, что Дядковь это известное до ныне село Дяковцы, находящееся в недалеком разстоянии от Кудинки, в Литинском уезде, от станции желез. дороги Волковинцы, в 36 верстах: лежит на почтовой дороге (здесь-же и почтовая станция) (на дороге) из Летичева в Литин. А приходим к этому заключению вот почему: жители этой местности пользовались ленным правом, данным им еще в 1442 году Польским и Венгерским королем Владиславом, но со временем, когда в окрестности Дьяковец образовались помещичьи имения, то и вышеупомянутое село пало жертвою притязаний богатых соседей. Постепенно превращали их в крестьян барских. Дяковцы, прозванные в последствии Дияковцами сначала принадлежали Сеньку Кошлиовскому, которого потомки уже в 1548 г. назывались Дяковскими, а потом Дияковскими; село это перешло в 1611 году к Сенявскому Подчашему (Pocillahar) Коронному, от него Черторижским, от сих последних к Цеславу Ярошлюкому (1817) ныне же принадлежит Кочубею (Новокопстантиновское имение). Ленники постоянно, до 1830 г., оспаривали свои права, ссылаясь на привилегии князей русских, „данные их предкам”, далеко еще до 1442 года (Jummarinczaccessorum documentorum wszystkich do dobr Nowego Konstantynowa nalezgaqch-рукопись). Это один из старейших ленов в Подолии. Вот почему предполагаем Дяковцы-Дядков

Божский или Бужский-вероятно находился около Межибужья (из летописца Бужскъ, упомянутый под 1168 г.) (Киевский Летопис рассказ событий 1.307), или он был самостоятельным городом-или княжим (не разборчиво) не составлял отличия Кудина (т.е. если) так что исследователи ошибаются и вместо одного Кудина Божского различают отдельно Кудинь, отдельно Божский... местностей с таким окончанием (названием) мы не встречаем в наших краях... Мог быть Кудинь Божский (город и приселок), как теперь есть Кудинка Кирдановская (село и приселок) еще в начале этого столетия отдельные две местности, близко от себя лежащие. Мог быть Кудинь Божский, так названный по той причине, что мог находится в границах, известных летописцу, другой какой нибудь Кудин.

Городец-может быть нынешняя Городница-над Случом в Новгород-Волынском уезде, лежащая к северо-западу от древнего Зяслова на 35 версты разстояний-одна из древнейших местностей, окруженная лесами, имеющая много городищ, в которых находят древ. римские монеты времени Тиверия (Slown. qeoqr. III. 138).

Деревичи-селение такого названия находится до ныне в Новгород-Волынском уезде Волынской губ., в окрестности Любара; в нем жителей 382 мужиков (Sl. q. II, 8).

Кобудь или Кобудя, нам кажется, что название это ошибочно подано (показано) летописцем-но в чем состоит ошибка-не беремся решить. В Староконстантиновском уезде находится с. Кобыла (Sl. q. IV. 214), принадлежащее Кузьминской волости и известное, как это сказано ниже, еще в начале XV столетия.

Белобережье-если-бы его переименовать на польский Bialobereqi, то и в таком случае ни одно из селений, носящих это название (а их мы насчитали в губ. нынешнего царства Польского 14), не подходит к местности где находится Кудинка, Дяковцы и Деревичи, а потому мы имеем некоторое право предположить, что Белобережье, как и столица Болоховского княжества, было разорено и не отстроено наново.

Чернятинь. Местностей, так называемых находим 5, из которых 4 в юго-западном крае, а 1 в Галиции в Коломыйском округе, недалеко Коломыи. О последней нечего говорить, она не могла лежать в пределах кн. Болоховских, потому что находилась в пределах княжества Галицкого. Коломыя была уже тогда известна добыванием в ней соли, с которой доход шел на князя. Из четырех селений, носящих название Чернятина: 1 лежит в Подольской губернии Литинского уезда, 1 на Волыни в Староконстантиновском уезде, а два (большой и малый) в Бердичевском, невдалеке от м. Самгородка. Который из них входил в состав Болоховского уезда, княжества? Чернятин Литинский лежит в окрестности речки Рова, местности болотистой, почти в середине прежних, непроходимых лесов; заложен он на грунтах Барского староства, по всему вероятно в начале истекшего столетия, когда упомянутое староство, после вытеснения турков, наследники Выговского продали кн. Любомирскому. Два Чернятина Бердичевские тоже в это же время застроены. Остается один еще Чернятин Староконстантиновский, входящий в состав

Кузьминской волости; об нем упоминает люстрация 1545 года. „Найпервые села замку Красиловского: Кузьминь, Кобыла (не Кобудь-ли это летописца), Западинцы, Яворовцы, Червеньевцы, Губинь, Росоловцы, Чернятынь, Горенки. Сумма тых сел замковых. А то есть село Боярь Кузьминских, которые кузашку Красиловскому прислухали... Сумма сел барских тридцать и три... а всех сел волости Кузьминской и сел боярских и селищ пустых семьдесят и три, а млынов три (на Случи), а коль пять, и ставов пять” (Rew. zam. wol. 106.). Волость принадлежала прежде Кременецкому староству, а следовательно составляла собственность Коронны, на том основании „Его Милость, господарь Король старший, рачиль былъ подавати (подаровати) небошику князю Костянтину”. Здесь идет речь о кн. Константине Ивановиче Острожском, который умер 1530 года. Боярские села-все таки указывают на то, что именно в той местности находился удел княжеский, что остались после распавшаго удела „служивые люди”, представители некогда княжеской дружины и хоть потеряли давние привилегии, но все таки постоянно ссылались на них.

Остается нам еще означить, который именно Губинь принадлежал Болоховскому княжеству, а есть у нас в настоящее время девять местностей, носящих только что приведенное название. А именно, четыре из них в северозападных губерниях (1 в Пинском, 1 в Деснянском, 1 в Киевском, 1 в Радомишевском уезде, около Горностайнова, 1 в Галиции в Буцацком округе, недалеко Золотого Потока, 1 в Луцком (принадлежит известному польскому писателю I. Крашевскому. Остальные 3, из которых два в Новгород-Волынском уезде и 1 в Бердичевском около Самгородка (Slown. q. III. 197). Для нас особенно важны находящиеся в Новгород-Волынском уезде и из них лежащий над рекой Случом, недалеко местечка Острополь-это тот, который входил в состав Кузьминской волости, принадлежавшей в начале XV в. Красиловскому замку-и подаренный Сигизмундом I, литовскому гетьману князю Константину Ивановичу Острожскому.

Если предположенья наши в отношении обозначения местностей верны, если кн. Болоховское не имело более городов, то топографию его начертить на основании вышеупомянутых данных очень нетрудно. Оно лежало на границах нынешней Подольской и Волынской губерний, именно занимало северную часть Летичевского, Литинского, южную Староконстантиновского и юго-западную Новгород-Волынского уездов.

М. Дашкевич (Болоховская земля и ее значение в рус. истории Киева, 1876, ст. 6) назначает более широкие границы для всей Киевской земли. По мнению его, она занимала, приблизительно, южную часть нынешнего Новгород-Волынского уезда, восточную часть Староконстантиновского и Проскуровского, весь уезд Летичевский и, может быть, также юго-западную часть Житомирского и западную часть Бердичевского (Можно себе позволить, но во всяком случае не следовало забывать о нынешнем Литинском уезде) в котором лежат Дяковцы-особенно если они построены на месте прежнего Дядкова. (не разборчиво) Не следует забывать, что Подолье, ниже Болоховского княжества представляло лесную пушу, с одной стороны

примыкающую к Днестру, на высоте Ушицы, с другой стороны доходящую до Хмельника. Это как-бы естественная граница колонизации X-XII века, как-бы стена, защищающая эту колонизацию от Аваров, Хазаров, Печенегов, и Половцев, которые жили или кочевали в степях Понизья, на которых в XV в. образовалось Брацлавское воеводство. Леса эти прорезывали речки Ровь, Згарь, Дунечь, Снивода, Домаха, Икава, Караиень, Лядава, Мошеница, Гнимая, пересекал их с севера к северо-востоку Богъ (Hirvais) и как он, так и впадающие в него ручьи, разливались в пруды, имеющие вид озер, окруженных непроходимыми болотами; от того то, все почти походы дружин совершались зимой, только по льду возможно было сообщение. (13 ь) 200 лет позже-лесная полоса составляла как-бы натуральную границу и на всей линии растягивают цепь подвижной стражи, разставленной и каменецким старостой, к которому принадлежала эта пустыня-и на всем ее пространстве находился один только укрепленный пост, деревянный замок Ровь, над речкой этого наименования, который Татары разорили в 1452 г. и коменданта крепости Збигнева Рея вместе с семейством, увезли в плен. А если такую глушь представляла страна в половине XV в., то легко себе вообразить, какова она была двумя столетиями раньше.

Княжество Болоховское примыкало к этим непроходимым дебрям, с юга; оно лежало у верховьев Бога, на восточной его границе протекала Случь. Земля здесь была плодородная и хлебопашество развито. Сообщение с (тогдаш) главными центрами тогдашней торговли было нетрудное, ведь, как сказано выше, дорога ведущая из Киева в Галич, лежала вдоль Болоховского княжества. А и соседние места были заселены: на западной границе находилось Межибожье, нынешний Меджибожь, город укрепленный, вероятно построенный в XI столетии, ибо в половине XII распоряжался в нем в. кн. Киевский, как в сто лет после, стояли в нем гарнизоны дружин Галицких князей. На севере Болоховских владений находилась Чарторыя Пересапница. Но кроме того и червенски города находились невдалеке, княжество Теребовельское (ныне Трёмбовль), древний Звенигород Червенский, Ушица, Бакота, с другой стороны развивающийся Камень, одна из первостепенных Кременецкая крепость, Розыголь (Новгород-Волынский), на востоке Киев, глава русских городов... Княжество Болоховское, как-бы клином входило в равнины волыньские, заселенные и процветающие, и только южною границей оно примыкало к пустыне...

Мы сказали выше, что князья Болоховские происходили от Олега. Ни степень их родства с другими княжескими родами, ни даже имена представителей этого неясно означенного в истории княжества нам совершенно не известны. Сколько их было; верно несколько братьев или родственников, ибо летописцы упоминают о них в множественном числе. На поприще истории они всплывают во время княжения Даниила Романовича, во второй четверти XIII века, а затем пропадают во второй половине этого-же столетия. Название Болохова в истории встречается в продолжении каких-нибудь 106 лет. Задачей их жизни является военное ремесло. Варяги душою и телом, слабые сравнительно с соседями, они пользуются междусобием,

антагонизмом между князьями Галицкими и Черниговскими, между первыми и венграми, между первыми и боярами галицкими. Может быть, вследствие инстинкта, самосохранения, принимают участие в походах; даже борьба за существование заставляет их связываться (взяться) с половцами и угождать Татарам, предпринимать отдаленные походы, врываться в границы половецкого княжества. Это, как-бы постоянная готовность угождать, в летописях того времени, безстрастно рассказывающих события возбуждает известную долю пренебрежения к людям так равнодушно переходящих (с под (от) одного под другое знамя... Они ничего не упоминают о родстве их, о связях их, о более выдающихся между ними личностях, у них это князья Болоховские или Болоховстии-и только... Даже намек о городах, находящихся в уделе этих князей так не ясен, что только после подробных исследований можно прийти к заключению, что такие именно заселенные местности принадлежали к ним.

Особенное стремление кн. Болоховских идти в помощь противникам Галицких князей, подало повод думать, что они происходят от обособившихся бояр. Это мнение Костомарова-с которым спорить не думаем; выводы легко делать-но подтвердить их очень скудными данными, извлекаемыми из летописей очень трудно. Она равно не дает никаких указаний относительно внутреннего устройства Болоховской земли. Из того обстоятельства, что летопись обыкновенно молчит об именах Болоховских князей и упоминает их всегда группую, г. Дашкевич делает заключение (Болоховская земля и ее значение в русской истории, Киев, 1876) об общинно-федеральном строе Болоховских поселений. По мнению этого исследователя, здесь мы имеем дело с остатками догосударственной старины, с выборными князьями старого, до-Рюриковского типа, с любопытным историческим переживанием. Хотя это мнение не может быть во всех случаях согласовано с данными летописи, особенно, с данными указывающими на какую-то связь Болоховских князей с Галицким боярским сословием, тем не менее, в нем заключается, повидимому и некоторая доля истины. Так утверждает г. Молчановский в поучительном своем исследовании (Очерк известий о Подольской земле до 1434 г.-Универ. извест. № 7. 115). Признаемся откровенно, что из летописных сказаний этого заключения вывести не можем, как равно трудно согласиться, на высказываемое г. Дашкевичем мнение, что Болоховцы играли огромную политическую роль и что если юго-западный край не сплотился при Данииле, в этом в особенности были виноваты Болоховцы, с их сепаративными стремлениями, успевшие ловко связать свое дело с вопросом о верховном владычестве Татар в юго-западной Руси и поставившие этим Даниила неодолимую преграду (не разборчиво). А нам кажется гораздо проще-гораздо суше-не набрасывая на плечи бедных князей какой-то мантии расшитой нитью особенной идеи, по правде (людски) разрешив вопрос-Болоховская земля лежала как-бы на стратегической дороге, по которой безпрестанно проносились (пролетали) княжеские отряды, особенно в XIII веке, кругом междоусобная война, князей с князьями, Даниила с боярами и

венграм; вся жизнь этого последнего, начиная с года смерти его отца (1205), до могилы-это постоянная борьба, кровавая, тяжелая... Четырехлетний сирота изгнанник, попадает к венграм, которые выступают со своими правами на Галицкое княжество и стараются добыть в среде бояр сторонников, а сторонников же покупают обещаниями... дают им полную свободу-и бояры, которые помнили тяжелую руку Романа, конечно охотно поддались условиям-и в их то среде молодой Даниил и брат его Василько постоянно встречают ярых противников, и сильных и счастливых...

Болоховские князья поддаются их влиянию, господство бояр для них видно выгоднее нежели господство князей-эта первая причина их связи, тем более что бояры здесь-же находятся на месте, по соседству, а Романовичи то в Венгрии, то в Кракове, то в Белере, то в Холме-а в Галичине и на Волыни являться как воюющая сторона... Но кроме этих соседей, есть еще на юге их владений и другие именно „свирепые” половцы, потом могучая татарщина, готовая одним мановением стереть ничтожное княжество с лица земли... Поневоле являются смягчающие вину обстоятельства. Да кроме того, может быть и нужда заставляла постоянно воевать: хлебопашество здесь процветало, особенно пшеница и просо, но все-же могло не хватать хлеба на прокормление дружины, дружины многочисленной... ведь было несколько князей, когда об них летописец упоминает во множественном числе лиц, а каждый имел свою рать.

Др. Шараневич, знаток червоно-русской старины утверждает, что кн. Болоховские, которых прибавим мимоходом называет он Болаховскими, находились в зависимости от Галицких князей (не разборчиво). Очень правдоподобно: если Доброслав мог управлять самовластно столицей княжества и раздавать лены (Ипат. Лет. 7) или боярин Володислав мог себя объявить князем Галицким и вести войну не только с самим князем, но и с его союзниками (1213) (Ист. Гос. Р 160), если попов внук Судислав завладел Понизьем безнаказанно (Ипат. Лет), то от чего-же такие же бояры, не могли завладеть уделом, отдаленным от столицы, положенным на краю земель принадлежащих к Галицкому княжеству и вместе с тем примыкающим к владениям Киевских князей, посматривающих с известного рода завистью, на западных своих соседей. Может быть-они раньше других „обособились”; но при Романе сидели тихо и только при его сыне Данииле, в эпоху разгара „боярщины”, ведущей постоянно борьбу с князем-королем, выступают на арену, как его противники и их тяготило к независимости.

Как бы то нибыло, первый раз выступают они в 1231 г. во время неустанной междоусобицы между королем Венгерским и Даниилом, который во время своего княжения шесть раз отнимал Галич и наконец совершенно, оставил его и всю свою любовь перенес на Холмъ, в котором улежал постоянно до своей кончины. Даниил тогда находился в Киеве, когда Андрей Венгерский двинулся к Белобережью; в отряде его и Александр Белдский, двоюродный брат Галицкого князя, находился также и Глеб Зеремпеевич и иные (инши) князья Болоховские (Киев, Вол. Лет. 468. Карамз. Ипат. Лет. III.

пр. 346). Венгры как известно, с прибытием князей были прогнаны, но все таки за собой оставили Галич.

Но это нас в настоящем случае не интересует, более для нас важна заметка летописца, который говорит, что в неприятельском отряде находился Глеб Зеремпеевич и иные князья Болоховские. Если к слову иное давать значение, какое оно имеет в польском языке, какое вероятно имело оно и у летописца, то разрешение вопроса о происхождении князей Болоховских очень легко: т.е. Глеб Зеремпеевич считался одним из князей Болоховских то они действительно представляли собою группу обособившихся бояр, потому что упомянутый Глеб Зеремпеевич принадлежал к этому сословию и представлял собою тень высокомерного вельможи, преспокойно переходящего из одного неприятельского стана в другой, сообразно с требованием созданной им политики. Прежде он держал сторону Мстислава, в походе вышеприведенном находился под знаменами Венгерского князя Андрея, а после когда в 1204 г. Даниил четвертый раз овладел Галичем, он перешел к нему и наверно был прощен, хотя летописец об этом не упоминает (1. 170).

Но возвратимся к князьям Болоховским. В 1235 г. они выступают снова и как прежде в отряды противников Даниила, которые выгнали его из Галича и предприняли поход: они упустили земли, лежащие по реке Хомору (притока Случи с правой стороны) и подвинулись к Каменцу (Волинскому), но здесь постигла их неудача; Каменчане не только отстояли город, но забрали в плен и бояр непослушных и вышеупомянутых князей и превели их во Владимир к Даниилу. Долго ли они находились в плену, -этого сказать не можем; князь простил непокорных бояр, простил вероятно и ясных князей.

К этому периоду относятся столкновения князей Болоховских с Болеславом Мазовецким. Они вторглись в его пределы с целью ли грабежа или, быть может с целью скрыться от преследования. На основании скудных данных решить этого не беремся; довольно того, что князь их задержал и только по просьбе Даниила и Василька Романовичей отпустил их. Но это было нелегко: Болеслав сопротивлялся, говоря: на что вошли они в пределы земли моей без моего видома; присем, почему заступаешся за них, ведь они не ваши воины, т.е. не принадлежащие к Вашей дружине, а особые князья. Но Даниил и Василько просили усиленно, готовы были даже из-за них начать войну с князем Мазовецким и только дарами успели смягчить его.

Болоховские князья возвратились из плена и заплатили Романовичам неблагодарностью, а именно в 1241 г., пользуясь положением Даниила, они вместе с Ростиславом Черниговским, который думал завладеть Понизьем, отправились в Бакоту. Но и здесь неудача. В Бакоте в то время находился Кирилл Печатник (канцлер), бояр преверженный Даниилу, он был прислан князем Галицким с целью открыть все злоупотребления, совершенные прежним наместным князя. Ростислав подступил к городу и неожиданно застал его готовым к обороне. Произошло сражение у ворот, кончившееся поражением Ростислава. Последний отступил и пробовал еще увещаниями смягчить Кирилла, но и это ему не удалось; он отправился за Днестр, а Князья Болоховские в свой удел, пощаженный татарами, которым они

обязались платить дань пшеницей и просом. Это наконец вызвало со стороны Даниила грозный протест; он оставил брата Василька оберегать страну от Литвы, а сам во главе дружины устремился в землю Болоховскую; подоспел ему на помощь и Кирилл печатник-он привел с собою 3000 пеших и 300 конных воинов. Они захватили огромную добычу и разорили города: Деревичь, Губинь, Кобудь, Кудинь, Городец, Божский и Дядковъ; при взятии последнего особенно отличились люди Кирилла (Кар. Ист. IV. С. 15, (не разборчиво) кн. IV т. 20 Киев лет. Волын. 430)

С этого времени, на пространстве следующих 15 лет о князьях Болоховских не слышно, летописец о них не упоминает. Только 1257 г. когда Даниил задумал свергнуть Монгольское иго, он собрал дружину, верно многочисленную, потому что с ним вместе отправились в поход брат Василько и два сына Лева и Шварно. Начали очищать города от татарских гарнизонов: один из подчиненных Даниила, Данисий Павлович, взял Межибожье; потом пришла очередь на Болоховскую землю; Лев же воевал Подолье, населенное татарами. С весной Шварно был еще счастливее: он покорил городок Семоч и все города по Тетереву до Жедечева. Тогда то и Белобережцы и Чернятынци и все Болоховцы перешли к Даниилу (Кар Ипат. лит прил т IV т. стр. 35). Тем заканчивается история Болоховского княжества.

Остается разве упомянуть о местностях подходящим созвучностью названием Болохов около Коломыи мог быть заложен остатками жителей разоренного удела.

В XVII ст. в Овручском округе проживают Гусяницкие которые при своей фамилии употребляли и название Болохович (не разборчиво) И.Максимович (Собр. соч. Т. 1, с. 137) утверждает, что Болоховцы перешли в Киевское воеводство. Соловьев упоминает о Болоховских казаках, живших с половины прошлого столетия на левом берегу Днепра (Ист рос XXIII с. 45).

Вот и все, что удалось нам добыть об этом эфемерном княжестве находившимся в границах древнего Познисья.

* збережено мову оригіналу

ПІСЛЯМОВА

15 жовтня 2004 року виповнюється **145 років** від дня народження **Євфимія Йосиповича СІЦІНСЬКОГО**, одного із значних і найяскравіших дослідників історії, мистецтва, етнографії та культури України і Поділля зокрема, який залишив велику наукову спадщину з найрізноманітніших проблем дослідження України та Подільського краю. Маємо добру надію, що в Кам'янці-Подільському, у вересні 2004 року відбудеться наукова конференція присвячена відзначенню 145-ліття від дня народження цього визначного українського історика, краєзнавця, етнографа й мистецтвознавця, що стане доброю і вдячною нагодою його вшанування й пізнання Україною.

В січневому номері журналу „Дукля” (Пряшів, Словаччина, 2003.-№ 1) в статті „**Микола Мушинка—дослідник славної родини Січинських**” вперше за межами України, в науково-публіцистичних виданнях, було показано Євфимія Січинського, як дослідника історії та культури України.

20-21 червня 2003 року на Міжнародній науковій конференції „Олександр Духнович і наша сучасність”, присвяченій 200-літтю з дня народження Олександра Духновича (Пряшів, Словаччина), була проголошена доповідь „**О.Духнович і Є.Січинський—паралелі життя і творчості**”, в якій вперше на міжнародній конференції, за межами України, ознайомлено іноземних науковців із здобутками та значним вкладом подолянина Євфимія Йосиповича Січинського в дослідження української історії та культури, показано його українознавчу громадсько-просвітницьку діяльність.

У вересневому номері журналу „Дукля” (Пряшів, Словаччина, № 5.-2003) в статті „**Поділля і Пряшівщина—від Федора Коріатовича до Євфимія Січинського та Володимира Січинського**”, висвітлено внесок Є.Січинського в дослідження історії українців, що мешкали за межами України, вивчення їх взаємовідносин та взаємовпливу на культуру Поділля.

12-14 листопада 2003 року на Міжнародній конференції „Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехословаччині” (Слов'янська бібліотека при Національній бібліотеці ЧР, Прага), в доповіді „**Новознайдена рукописна праця Володимира Січинського “Наукові досліді над українським мистецтвом”**”, вже вдруге на міжнародному рівні було ознайомлено іноземних науковців із здобутками та значним вкладом протоієрея Євфимія Січинського в дослідження народного і сакрального мистецтва та показано вплив його наукових праць на становлення відомого дослідника й мистецтвознавця України Володимира Січинського.

Крім того нами висвітлено життєві шляхи та творчі здобутки Євфимія Січинського у таких працях та доповідях, як „Віктор Прокопчук—дослідник життя і творчості Є.Й. Січинського”, „Вклад Є.Січинського у вивчення історії Волині”, „Вклад Є.Й. Січинського у вивчення історії південних регіонів України”, „Громадсько-просвітницька діяльність Євфимія Січинського в

період визвольних змагань (1917-1920 рр.)", „До біографії відомого музезнавця Євфимія Сіцінського", „До історії бібліографії праць Євфимія Сіцінського", „До історії імені та прізвища Євфимія Сіцінського", „Замки землі Подільської", „До історії становлення Українського Червоного Хреста на Поділлі", „До історії цехів на Поділлі за працями Євфимія Сіцінського", „Є.Й. Сіцінський: хроніка життєвого і творчого шляхів (1859-1937 рр.)", „Євфимій Сіцінський і Кирило-Мефодіївське братство", „Євфимій Сіцінський-громадсько-просвітницький діяч, дослідник історії та культури Поділля", „Євфимій Сіцінський-книгознавець, бібліотекар, бібліограф", „Історія друкарства XVII - початку XX ст. за працями Є.Сіцінського", „Історія Подільських замків у працях Є.Й. Сіцінського", „Історія Подільських монастирів в українській історіографії", „Лірницькі пісні та лірники Поділля", „Народознавчі дослідження Є.Й. Сіцінського", „Освітні шляхи Євфимія Сіцінського", „Повертаючись із забуття (До 145-ліття від дня народження Євфимія Сіцінського та 110-ліття від дня народження Володимира Січинського)", „Шляхи становлення особистості Євфимія Сіцінського" та у співавторстві з Л.В. Баженовим „Початковий період становлення Євфимія Сіцінського", В.С. Іваневичем „Історія українського назовництва (ономастики) в імені та прізвищі Євфимія Сіцінського", О.М. Завальнюком „Освітнянські ниви Євфимія Сіцінського", Л.А. Іваневич „Кость ШИРОЦЬКИЙ (у працях істориків і дослідників-мистецтвознавців України Євфимія Сіцінського та Володимира Січинського)", а також подільською краєзнавцем Л.А. Іваневич в статті „На перехресті життєвих шляхів: Є.Сіцінський та К.Широцький”.

На протязі 1993-2004 рр. істориками України та ентузіастами-краєзнавцями Поділля видано 9 із 37 відомих рукописних праць Є.Сіцінського:

1. Сіцінський Ю. Про обставини мого життя: (Автобіографічне)
//Поділ. братство: Інф. Вісник.-1993.-№ 3.-С. 26-31. Упоряд. М.Мошак.

2. Сіцінський Ю. Нариси з історичної топографії міста Кам'яниця Подільського та його околиць //Упоряд. М.Мошак. Видання Подільського Братства. Кам'янець на Поділлі, 1994.-60 с.

3. Сіцінський Ю. Стародавні племена і народи на Поділлі за історичних часів перед заснуванням Київської держави //Упоряд. О.Плaменицька. Пам'ятки України.-2000.-№ 3-4.-С. 46-57.

4. Сіцінський Є. Історія Поділля з пташиного лету //Упоряд. О.Будзей. Подолянин.-2002.-19 квітня, 28 червня, 5 і 12 липня.

5. Сіцінський Є. Смотрицький замок //Передм. та упоряд. А.Трембіцький. Хмельницький, 2003.-22 с.

6. Січинський Є. Гектор Кам'янецької фортеці //Передм. та упоряд. А.Трембіцький. Хмельницький, 2003.-30 с. -

7. Рецензія Є.С[ічинського]. на “Известия Императорской Археологической Комиссии”, Вып. 1, СПб., 1901, 4 лист+111 стор.+2 табл. ЦДІАУЛ. Ф. 401.-Оп. 1.-Спр. 105.-Арк. 75 //Трембіцький А. Вклад Є.Й. Січинського у вивчення історії південних регіонів України. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Політичні, соціально - економічні та етнонаціональні процеси у південному регіоні України”. 17-18 жовтня 2003 р., Миколаїв, 2003.-5 с.

8. Сицинский Е. Болоховское княжество (1150-1257) //Передм. та упоряд. А.Трембіцький. Хмельницький, 2004.-27 с.

9. Кость Широцький (у працях істориків і дослідників мистецтвознавців України Євфимія Січинського та Володимира Січинського) //Передмова Л.А Іваневич. Післямова та упорядник А.М. Трембіцький. Хмельницький, 2004.-32 с.

Нами планується (при віднайдені коштів) видати рукописну працю Є.Й. Січинського “Лірницькі пісні. Матеріали народної словесності. 1881-1930 рр.” і довідково-біобібліографічний покажчик “Євфимій СІЧІНСЬКИЙ: (Хроніка життя та творчої діяльності)”.

Анатолій ТРЕМБІЦЬКИЙ

період відродження української державності в ХІІ столітті // *Українська історія*. 1993. № 3. С. 26-31. Упоряд. М. Мошак.

2. Сініський Ю. Нариси з історичної топографії міста Кам'яниці Подільського та його околиць // Упоряд. М. Мошак. Видання Подільського Братства. Кам'яниця на Поділлі, 1994. 60 с.

3. Сініський Ю. Стародавні племена і народи на Поділлі в історичних часів перед заснуванням Київської держави // Упоряд. О. Пилишицька. Пам'ятки України. 2000. № 3-4. С. 46-57.

4. Сініський Є. Історія П... Тир. 100 Зам. 342, А5 29000, м. Хмельницький, вул. Свободи, 36 Реєстраційне свідоцтво № ХЦ 001 видане 27.04.2000 року.

5. Сініський Є. Острозький замок // Упоряд. А. Трешніцький. Хмельницький, 2003. 22 с.

На період 1993-2004 рр. істориками України та зарубіжними країнами видано 9 із 37 відомих рукописних праць Є. Сініського:

1. Сініський Ю. Про обставини його життя: (Автобіографічне) // *Поділ. братство. Інф. Вісник*. 1993. № 3. С. 26-31. Упоряд. М. Мошак.
2. Сініський Ю. Нариси з історичної топографії міста Кам'яниці Подільського та його околиць // Упоряд. М. Мошак. Видання Подільського Братства. Кам'яниця на Поділлі, 1994. 60 с.
3. Сініський Ю. Стародавні племена і народи на Поділлі в історичних часів перед заснуванням Київської держави // Упоряд. О. Пилишицька. Пам'ятки України. 2000. № 3-4. С. 46-57.
4. Сініський Є. Історія П... Тир. 100 Зам. 342, А5 29000, м. Хмельницький, вул. Свободи, 36 Реєстраційне свідоцтво № ХЦ 001 видане 27.04.2000 року.
5. Сініський Є. Острозький замок // Упоряд. А. Трешніцький. Хмельницький, 2003. 22 с.

A31394